

B I J L A G E N

Q U I C K S C A N Z U I D K A M P

I N H O U D

Vliegbasis Twenthe, Nederlandse Federatie voor Luchtvaart-archeologie, 1996.	5
Quickscan Historische vliegveld-complexen (1910-1950), juni 1999.	23
Brief van de Nederlandse federatie voor luchtvaartarcheologie aan Staatsecretaris OC&W. Onderwerp: aanvraag ex artikel 3 Mw.'88, 24 juli 2000.	103
Voorstel gemeenteraad. Advies inzake aanwijzing tot rijksmonument, 23 juli 2002.	111
Brief van de Nederlandse federatie voor luchtvaartarcheologie aan Staatsecretaris OC&W Onderwerp: aanvulling aanvraag ex art. 3 Mw '88, 28 januari 2004.	115
Onderzoek Gemeentelijk te beschermen gezichten (Het Oversticht), december 2004.	123
Voorstel aanwijzing Gemeentelijke Monumenten Vliegbasis Twente, 21 februari 2005.	131
Nota aan de raad: Onderzoek beschermde gezichten, 19 april 2005.	135

Vliegbasis Twenthe

Nederlandse Federatie voor Luchtvaart-archeologie

1996

Nederlandse Federatie voor Luchtvaart-archaeologie

secretariaat:

Meijerinksweg 32 7524 AM Enschede

Algemene historie

Vrijwel onmiddellijk na de bezetting van Nederland door nazi-Duitsland werden nagenoeg alle voormalige Nederlandse militaire terreinen en vliegvelden door de Duitsers geconfiscieerd. Het waren in eerste instantie vooral de bij de Nederlandse Luchtvaartafdeling in gebruik geweest zijnde velden in West-Nederland die vrijwel direct werden gerepareerd, vergroot en aangepast om daarna te worden ingezet voor de aanvalsoorlog in het Westen, met name tegen Groot-Brittannië. Voorbeelden hiervan zijn Schiphol, Soesterberg, Gilze Rijen en Woensdrecht.

Het overeind blijven van de Britse luchtmacht (RAF) en het zelfs door haar 's nachts aanvankelijk met nog slechts kleinere formaties doordringen boven het Duitse Rijk, noodzaakte de Duitse Luftwaffeleiding voor het eerst om te zien naar defensieve maatregelen. Op 22 juni 1940 reeds beval haar opperbevelhebber, Reichsmarschall Hermann Goering, de Oberleutnant Wolfgang Falck een nachtjachteenheid te vormen en deze te stationeren op het vliegveld Düsseldorf. De staf van deze groep werd op 26 juni 1940 in het voorveld van het Ruhrgebied, nabij Arnhem ondergebracht. Een maand later werd in Brussel de oprichting van zelfs een gehele nachtjagddivisie bevolen waartoe een zekere Oberst Kammhuber als kommodore werd aangezocht; hij vestigde zijn hoofdkwartier te Zeist.

Tezelfder tijd werd op het vliegveld van Mönchen-Gladbach de eerst groep van het Nachtjagdgeschwader 1 (INJG1) opgericht dat met haar toestellen vanaf de vliegbasis Gütersloh haar eerste operaties vloog.

Vanaf maart 1941 zou deze eenheid naar Nederland worden overgeplaatst en haar operaties voornamelijk vanaf Venlo, Gilze Rijen en St.Trond uitvoeren.

De eerste juli 1940 geldt als oprichtingsdatum van het IIIe Nachtjagdgeschwader 1; deze 'Gruppe' zou in de nacht van 8 op 9 juli de eerste overwinning voor het Nachtjagdgeschwader 1 op haar naam schrijven en werd in september 1941 op de pas gereedgekomen vliegbasis Twente gestationeerd; dit onderdeel zou hier tot maart 1944 haar thuisbasis vinden.

In augustus 1940 werd in Arnhem de IIe groep van het Nachtjagdgeschwader 1 opgericht; zij opereerde vanaf begin 1941 boven Duitsland en België en vloog uiteindelijk vanaf haar basis Leeuwarden eveneens boven Nederland. Het IVe Nachtjagdgeschwader 1 werd tenslotte op 1 oktober 1942 uit het IIe Nachtjagdgeschwader 2 op Gilze Rijen gevormd. Deze groep zou later haar sporen vooral vanaf Leeuwarden verdienen nadat het stuivertje had verwisseld met met de aldaar gestationeerde IIe Groep dat naar St.Trond vertrok. Het Nachtjagdgeschwader 1 was daarmee op volle sterkte gebracht en werd als volwaardig onderdeel ingezet ten behoeve van de nachtelijke luchtverdediging van het Duitse Rijk.

De Duitse strategie ging uit van het creëren van een zo ver mogelijk ten Westen van de oorspronkelijke rijksgrens gelegen verdedigingsgordel. Deze werd gevormd door een in twee sectoren verdeelde kustverdediging, waarvan Gilze Rijen de zuidelijke helft inclusief de z.g. 'Fernnachtjagd' en Leeuwarden de noordelijke helft, inclusief het IJsselmeer en de Waddenzee voor hun rekening namen. Verder landinwaarts werd een tweede, aanvankelijk louter met zoeklichten uitgeruste verdedigingsgordel opgebouwd. Deze gordel genoemd naar haar geestelijk vader, de eerder aangehaalde en inmiddels tot generaal bevorderde Kammhuber werd verdedigd door vliegtuigen van inmiddels in de onmiddellijke nabijheid van deze linie uit de grond gestampte vliegbases, als Deelen, Twente en Venlo.

Deze zich van de Deense grens tot in Noord-Frankrijk uitstrekkende 'Kammhuberlinie' was verdeeld in 6 sectoren waarvan voor de verdediging een nabij gelegen vliegveld verantwoordelijk was, te weten Schleswig voor sector 1, Stade voor 2, Vechta voor 3, Twente voor 4, Venlo voor 5 en St.Trond voor 6.

Experimenten met grondradar leidden eind 1941 tot het in deze sectoren installeren van dergelijke 'ogen in het duister' met behulp waarvan enerzijds vijandelijke vliegtuigen konden worden opgespoord en anderszijds de eigen vliegtuigen richting 'indringers' konden worden gedirigeerd.

Vanaf eind 1942 was de radarontwikkeling zo ver voortgeschreden, dat de respectieve nachtjagers hun eigen radarsets aan boord kregen geïnstalleerd.

De tot het vliegveld Twente behorende radarstations in deze Kammhuberlinie bevonden zich te Lingen/Dld (4A), Ootmarsum (4B), Goor (4C) en Toldijk/Zutphen (4D). De 'Gefechtsstand' op de Fliegerhorst Twente vormde hierin het zenuwcentrum voor de bundeling van alle via deze stations binnenkomende en uitgaande berichten, waarmee het mogelijk was deze te interpreteren tot een totaal (lucht-)beeld, op basis waarvan de coördinatie van de verdediging door zowel nachtjagers als luchtafweer plaatsvond.

Het vliegveld Twente was dus oorspronkelijk voorbestemd als louter nachtjagerbasis. Het werd daartoe vanaf oktober 1940 sterk uitgebreid en met de modernste middelen voorzien. Het centrale rolveld werd vergroot van 64 ha naar 800ha, van drie startbanen voorzien en omgeven door brede taxibanen. Vanaf deze 'ringbaan' werden in eerste instantie vooral in Oostelijke-Noordelijke- en Noord-Westelijke richting brede taxibanen aangelegd, waarlangs hangars en andere gebouwen werden gerealiseerd voor het onderbrengen van een volledige Gruppe bestaande uit ca. 32 vliegtuigen. Verder bood het veld onderdak aan mensen en materiaal behorende tot de 'Fliegerhorstkommandantur'.

Het veld werd daartoe in eerste instantie tot zo'n 1200ha uitgebreid.

Het vanaf eind 1942 op het oorlogstoneel verschijnen van de Amerikaanse luchtmacht en de met name daarbij door hen ontplooiende daglichtoperaties noodzaakte de Duitsers om te zien naar andere vormen van luchtverdediging, d.w.z. met behulp van dagjagers. Tevens impliceerde het overdag verschijnen van vijandelijke vliegtuigen boven de respectieve vliegvelden, dat kwetsbare installaties en vliegtuigen nog beter moesten worden gecamoufleerd en vooral verspreid, reden waarom de Luftwaffe vanaf augustus 1943 een aantal vliegvelden, waaronder Twente, opnieuw sterk vertgrootten. Deze bouwwerkzaamheden bestonden voornamelijk uit het aanleggen van uitgebreide taxibaan- en hangarcomplexen in uitgestrekte natuurgebieden, dikwijls ver verwijderd van het eigenlijke rolveld. De luchtlandingen nabij Arnhem in september 1944 maakten echter aan deze nog lang niet voltooide werkzaamheden een abrupt einde.

Vanaf het begin van deze werkzaamheden was Twente thans ook vrijwel constant gastgever voor dagjagers, grondsupport- en verkenningseenheden. Het veld zelf werd daartoe uiteindelijk vergroot tot ca 1800ha waarop in totaal zo'n 540 bouwwerken werden gerealiseerd.

Een groot deel van deze bouwwerken werd door krijgshandelingen gedurende de oorlog vernietigd, respectievelijk aan het eind van de oorlog door de bezetter zelf vernield of zwaar beschadigd. Zo bleven van de 55 gerealiseerde hangars, slechts 6 gespaard.

Toch waren vele gebouwen nog in een dusdanig perfecte staat, dat het veld onmiddellijk na de geallieerde verovering door hen kon worden ingezet om vervolgens op 1 november aan de Nederlandse autoriteiten te worden overgedragen. Het vliegveld werd vervolgens tot ca. 900ha ingekrompen en in hoofdzaak door defensie in gebruik genomen. Thans resteren op de Vlieg-basis Twente een 80-tal, soms nog amper als zodanig herkenbare bouwwerken uit de bezettingstijd

Vliegveldinrichting en aard der bebouwing

De bezetter zag zich genoodzaakt onder het spiedend oog van haar vijanden zo snel mogelijk grote militaire complexen te realiseren. Werden genoemde vliegvelden bestemd voor de aanvalsoorlog nog veelal met behulp van tijdelijke voorzieningen gerealiseerd, onderhavige bases ten behoeve van de verdediging van het Rijk werden vrijwel uitsluitend met permanente voorzieningen uitgerust. Dit laatste gaf de verantwoordelijke architecten inspiratie om de door hen deels met nazi ideologieën doorspekte ideeën over bouwstijlen, weloverwogen uit te (laten) voeren. Naast rationele functionaliteit dienden de gebouwen voor de soms ver van de 'Heimat' gelegerde troep iets vertrouwds, gezamenlijks en tegelijkertijd iets van het grootse (duizendjarige rijk) wat men voorstond uit te dragen in neo-klassicistische stijl, doch het een en ander met respect voor plaatselijke bouwtradities.

Zo werden ook hier in Twente in de eerste plaats vooral om tactische (camouflage!) overwegingen, maar zeker ook de uit 'Blut und Boden' ideologieën voortvloeiende ideeën door de bezetter verwezenlijkt en liet men de benodigde bouwwerken qua stijl en ligging zoveel mogelijk in de sterk traditionele 'Heimatschutz Architektur', de Duitse variant van de Delftse school verrijzen. Hiervan getuigen ondermeer de op Twente gerealiseerde moderne, soms zelfs luxueuze en naar de modernste maatstaven van die tijd ingerichte onderkomens en technische gebouwen die op een natuurlijke wijze langs al dan niet reeds bestaande klinkerwegen werden verdeeld als waren het boerderijen in het typisch Twentse coulissenlandschap.

Ook Twente had immers als militair complex op basis van de haar toebedachte strategische rol en de daarmee verband houdende bezetting, behoefte aan bepaalde aantallen standaardgebouwen voor administratie, legering, werkplaatsen, vliegtuigonderkomens, e.d. De alhier op basis van deze standaardtypen gerealiseerde en dikwijls aan plaatselijke omstandigheden aangepaste varianten, maken deze objecten zo uniek en dus extra interessant.

Op Twente werden rondom het eigenlijke ca 800ha grote en van drie klinkerstartbanen voorzien rolveld een brede taxibaan aangelegd met vele aftakkingen. Aan de Zuidzijde van deze ringbaan verrezen voornamelijk dienstgebouwen ten behoeve van de 'Fliegerhorstkommandantur', waaronder centrale werkplaatsen, een grote reparatiehangar, de expeditie, magazijnen en het stafgebouw, het geheel centraal verwarmd vanuit een speciaal daartoe gebouwd ketelhuis.

Langs de Oostzijde van het eigenlijke rolveld verrezen op en rondom dit enigszins geaccidenteerd terrein de dienstgebouwen van de luchtverkeersleiding, gevechtsleiding, meteor, noodstroomvoorziening, het centrale brandweergebouw en bunkers ten behoeve van de lucht- en grondverdediging.

Daarnaast verrezen rondom het veld, doch beduidend verder weg langs de reeds genoemde taxibanen of nieuw aangelegde klinkerwegen, aanvankelijk drie min of meer identieke complexen bestaande uit opslagplaatsen, hangars, werkcentra, onderkomens en schuilplaatsen. Binnen een dergelijke cluster kon een aldaar gelegerde 'Staffel' (Squadron) zich min of meer zelfstandig bedruipen. Nog verder van het eigenlijke vliegveld en geheel verstrooid in het landschap werden een drietal complexen met onderkomens en administratiegebouwen zowel ten behoeve van het vliegveldpersoneel als ten behoeve van het vliegend personeel gerealiseerd. Dit waren respectievelijk Het *Overmaat* ten behoeve van technisch personeel van de Fliegerhorstkommandantur met *Kamp Fokkerweg* als lokatie voor kantines, logies en recreatie, voor het personeel dat werkzaam was op Zuidelijk en Oostelijk gedeelte van het eigenlijke vliegveld. Tevens bevonden zich hier tot medio 1942 de werkcentra voor de vliegveldbrandweer en transportafdelingen (Fahrbereitschaft). Op het *Overmaat* zelf bevond zich een kantine annex ontspanningsruimte voor het aldaar gehuisveste personeel. Het *Zuidkamp* fungeerde voornamelijk ten behoeve van het onderbrengen van het personeel en administraties van op Twente gestationeerde (vliegende) eenheden en herbergde vanaf 1942 eveneens de transport-

afdelingen van de basis.

Het Prins Bernhardkamp (destijds 'Nordlager' genaamd) tenslotte, vormde een woon- en werkcentrum voor het basis vluchtleidings-, verbindings- en bewakingspersoneel. Overigens bevond zich alhier eveneens de hoofdingang tot de 'Fliegerhorst Twente'.

Zoals aangegeven werden de respectieve gebouwen op een zo natuurlijk mogelijke wijze in het Twentse landschap verstrooid en, indien op grond van hun geheimhouding strikt noodzakelijk, volledig gecamoufleerd. In die gevallen werden de daken overspannen met netten waarop veelal jonge aanplant werd aangebracht.

De voormalige zandwegen werden geplaveid met klinkers terwijl de taxi- en landingsbanen bovendien werden voorzien van een aan de omgeving aangepaste verf- en/of asfaltlaag vermengd met gehakselde heide .

Het merendeel der gebouwen zelf , behoudens de als typisch bunker gebouwde verdedigings- of schuilwerken, werden uitgevoerd in roodbruine baksteen, waarbij meestal sprake is van één verdieping gebouwen met een min of meer loze zolderverdieping. Hun meesttijds rechte topgevels zijn verbonden door een met blauw-grijs gesmoorde verbeterde hollandse pannen gedekt-zadeldak.. De 55cm dikke benedenmuren zijn doorgaans voorzien van kruisvensters met van binnenuit afsluitbare stalen luiken, alsmede toegangen voorzien van met eiken schrootjes beklede stalen deuren. De stalen vensterluiken werden doorgaans voorzien van een rood/wit zandlopermotief hetwelk de gebouwen mede daardoor een nog sterker landelijk aanzien gaf. Duidelijk is dat de gebouwen op basis van een aantal standaardtypen zijn gebouwd, doch enigszins per streek waarin ze werden gerealiseerd, verschillen. Een uitzondering hierop vormen de specifiek ten behoeve van technische diensten en/of administratie gerealiseerde gebouwen. Evenals de onderkomens voor vliegtuigen vertonen deze voor hetzelfde doel op de verschillende vliegvelden gebouwde objecten, vrijwel alle dezelfde uiterlijke kenmerken ongeacht de ter plaatse geldende bouwtradities en het een en ander vermoedelijk om reden dat hiervoor reeds uitgewerkte, gelijke ontwerpen bestonden en de benodigde bouwstoffen/-delen elders in ruime mate werden voorbereid om vervolgens direkt en gelijktijdig op diverse plaatsen te kunnen worden toegepast. Zo werden de kleinere verwarmde reparatiehangars, de z.g. Wärmehallen overal in Nederland gestandariseerd uitgevoerd in het (friesse) Kop-halsromp'boerderij-type'.

Alle gebouwen werden zeer robuust uitgevoerd in een, zoals eerder aangegeven traditionele Heimatschutz Architektur met neo-klassicismistische tendenzen; de meer bijzondere (staf-) gebouwen werden zelfs voorzien van (soms semi) natuurstenen kalfjes, omlijstingen en stoepen, terwijl hun interieurs juweeltjes zijn voor wat betreft hun stucwerk, betimmeringen in de vorm van veelal aanwezige eiken plafond- en wandbekledingen en trappenhuisen. De hallen en gangen van vrijwel alle gebouwen zijn voorzien van plavuizen terwijl de overige vertrekken vrijwel zonder uitzondering zijn uitgerust met zwaar eiken parket.. Behalve moderne sanitaire voorzieningen kent ieder gebouw in principe z'n eigen kolenstook in de vorm van kachels, respectievelijk een kolengestookte centrale verwarming. Enkele grotere complexen werden echter verwarmd vanuit een centraal ketelhuis.

Zowel vanuit de lucht als vanaf het terrein zelf is goed waarneembaar dat deze bebouwingssoort harmonieert met haar oorspronkelijke omgeving. Het implementeren van genoemde natuursteen, overigens op Twente meestal bestaande uit zandstenen elementen, het gebruik van eikehout en fraai gesmeed hang- en sluitwerk gecombineerd met typisch twentse bouwtradities als houten topgevels, maakt deze bouwwerken zo bijzonder, zeker ook wanneer men weet waarvoor en door wie deze gebouwen werden benut.. De wijze waarop men destijds heeft gemeend het geheel in harmonie met de omgeving te moeten realiseren impliceert dat

bij overwegingen die zouden moeten leiden tot behoud van een of meerdere panden als monumentaal object met een voorbeeldfunctie, die omgeving hierbij onverbrekkelijk dient te worden medebeoordeeld en zo mogelijk behouden!

Prins Bernhardkamp

Situering

Het Prins Bernhardkamp (PBK) is gelegen op de zuidelijke helling van de Lonnekerberg en wordt globaal omsloten door de Oldenzaalsestraat, de Bergweg en Oude Deventerweg. Het bewuste terrein werd na de markeverdeling midden 19e eeuw samen met een groot gedeelte van het ca. 650ha grote Lonnekerbergcomplex, als onontgonnen heidegebied voor privedeel-einden aangekocht en later gedeeltematig ingeplant. De Lonnekerberg zelf werd ondermeer ten behoeve van de produktie van mijnhout grotendeels bebost met grove den, spar, beuk en eik. In tegenstelling echter hiermede bleef op het onderhavige PBK-terrein, plaatselijk bekend als 'n Broamberg'(de Braamberg) de oorspronkelijk aanwezige vegetatie bestaande uit dopheide, met hier en daar wat eikenhakhout, vliegdennen en jeneverbes, behouden. Het areaal werd vooral gebruikt ten behoeve van de jacht op kleinwild. Aan de zuidkant grenst het complex aan een direkt door de Oude Deventerweg en de Bergweg omsloten perceel, dat vanaf 1898 door de Firma Smulders & Mulder werd ontgonnen en gedeeltematig ontgraven ten behoeve van de winning van klei voor het bakken van metselstenen. Het gehele terrein is licht geaccidenteed en maakt een onlosmakelijk deel uit van een bijzonder natuurgebied.

Inrichting en gebruik

Vanaf oktober 1940 werd het onderhavige terrein als een van de eerste projekten ten behoeve van de uitbreiding van het vliegveld Twente onder handen genomen. Langs de Oldenzaalsestraat en gedeeltematig op het trace van de spoorlijn Enschede-Oldenzaal werden de eerste gebouwen, waaronder het hoofdwachtgebouw annex gevangenis van de 'Fliegerhorst' gesitueerd. Van hieruit werden behalve de hoofdtoegangsweg naar het centrale rolveld, een aantal bestaande, door de heide lopende paden met klinkers verhard, waarlangs op een voor Twente typische verspreidingswijze, in totaal 65 gebouwen werden gerealiseerd. Het noordelijke deel van dit Nordlager omvatte vrijwel uitsluitend dienstgebouwen ten behoeve van verbindings- en daarmee gerelateerd administratief personeel, terwijl het zuidelijk deel grotendeels bestond uit gebouwen voor de huisvesting van bovengenoemd en bewakingspersoneel. Vrijwel het gehele noordelijke deel van dit complex, inclusief een administratiegebouw op het zuidelijke areaal werden tijdens een zwaar amerikaans bombardement op 15 augustus 1944 vernietigd. Tot voor kort resteerden van het gehele complex 34 gebouwen, waarvan 26 gelegen op militair terrein. Van deze laatsten bezaten 16 gebouwen een woonfunctie voor officieren in dienst van de Vliegbasis. Om reden dat een deel van de gebouwen op dit militaire gedeelte binnen de z.g. veiligheidszone van het munitiepark is komen te liggen, resteren thans slechts 14 gebouwen waarvan er binnen afzienbare tijd nog eens 8 dreigen te verdwijnen.

Het terrein bevindt zich in een min of meer oorspronkelijke staat van onderhoud met een grotendeels nog aanwezige klinkerverkharding en de eveneens voor Twente zo typerende afwisseling tussen houtsingels, kleine bosjes met eikenhakhout, vliegdennen, jeneverbes en rododendrons en enige wat grillig gevormde weideperceeltjes. Op schrale gedeelten, zo blijkt, herneemt de dopheide haar plaats. De thans nog resterende gebouwen geven als zodanig als een nog vrijwel complete cluster een uniek beeld hoe de Duitsers hun gebouwen op Twente op bijzondere wijze met gebruikmaking van deze prachtige omgeving hebben ingepast.

Beschrijving der gebouwen

. algemeen; alle gebouwen met uitzondering van betonnen bunkers, werden opgetrokken met behulp van rode baksteen, waarbij voor wat betreft de legeringsgebouwen in principe alleen de begane grond werd benut. De basis van de gebouwen werd in verband met beveiliging tegen mogelijk scherfwerking voorzien van 55cm dikke muren waarin kruisvensters zijn aangebracht.

Zowel het onderste gedeelte van deze door een semi-zandstenen (betonnen) kalf gescheiden kruisvensters, als de toegangsdeuren werden beschermd door pantserplaten. Op de stalen vensterluiken werden zandlopermotieven aangebracht; de luiken konden overigens van binnen-uit door het openen van naar naar binnen draaiende ramen worden gesloten, terwijl het bovenste gedeelte van deze vensters waren uitgevoerd als klampaam, waartegen van binnenuit, houten luiken konden worden gesloten.

De stalen toegangsdeuren waren aan de buitenzijde bekleed met eiken schrootjes en dikwijls voorzien van prachtig hang- en sluitwerk.

De meeste gebouwen zijn voorzien van de voor Twente zo kenmerkende rechtopgaande topgevels en uitgevoerd als dubbelsteens muur, aan iedere gevelzijde voorzien van twee draairamen. Op het PBK komen, in tegenstelling tot het kamp *Overmaat*, geen houten topgevels en windveren voor. Alle gebouwen zijn voorzien van een ca. 25cm dik betondek, in een aantal gevallen ter hoogte van de hal en de doorlopende gang zelfs 35cm dik; zo konden de gebouwen tevens als schuilplaats dienen. Het geheel is voorzien van een houten zadeldak gedekt met gesmoorde, opnieuw verbeterde hollandse pannen. Voor een aantal gebouwen zijn standaardtypen te onderscheiden en het interessante is dat deze basistypen zich soms qua detaillering onderscheiden van 'soortgenoten' elders op de basis en/of van die op andere vliegbases.

Aangezien het in de lijn der verwachtingen ligt dat defensie binnen afzienbare tijd het gehele PBK zal afstoten, behoeft een veranderende bestemming, c.q. vervreemding van de hieronder aangegeven objecten voor haar geen enkele belasting vormen, ergo levert ze zelfs financieel voordeel op in verband met het niet behoeven af te breken van opstallen. Het ware echter in geval van eventuele vervreemding door het Rijk wenselijk, de respectieve voor blijvende monumentale status in aanmerking komende objecten, te beklemmen met een vastgestelde monumentale status, het een en ander eventueel in combinatie met uitgifte van de ondergrond in erfpacht. De toekomstige gebruiker(s) kan/kunnen in dat geval aan het object en z'n omgeving geen ongewenste veranderingen aanbrengen, waardoor het oorspronkelijke karakter verloren dreigt te gaan en wordt daarmee eveneens voorkomen dat de objecten om louter speculatieve redenen worden aangewend of vervreemd.

. bijzonder

PBK1. Hoofdwachtgebouw met gevangenis van de Fliegerhorst Twente. Dit onmiddellijk aan de Oldenzaalsestraat gelegen dienstgebouw bestaat uit een parallel met de v.m. hoofdingang gelegen wachtgebouw met dwars daarop een aan de achterzijde gesitueerde gevangenisvleugel. Voor het gebouw bevond zich, aansluitend op de aan de overzijde nog aanwezige muur, een slagboom alwaar bestemmingsverkeer de vliegbasis kon oprijden. Behalve in arrest genomen Duits personeel heeft de gevangenis tijdelijk onderdak geboden aan vele in de regio Twente neergekomen geallieerde vliegers alsmede door de Sicherheitsdienst gearresteerde verzetsmensen, waarvan eind 1944 een aantal door hen op het vliegveld werd gefusilleerd. Ondanks een ingrijpende verandering aan een raampartij in de linker voorgevel, alsmede veranderingen aan de westgevel van de gevangenisvleugel bevindt het complex zich nog in een vrij oorspronkelijke staat. Indien zou kunnen worden besloten tot het terugrestaureren van eerder genoemde raampartij in de zuidgevel, is er sprake van een zeker voor Nederlandse begrippen unieke representant van een dergelijk complex. Het pand is echter inmiddels ver-
Voorstel: Indien enigszins mogelijk dit unieke pand te plaatsen op monumentenlijst.

PBK2; Legeringsbarak, type B (Mittlere Unterkunftbaracke). Het pand is met PBK 18 (nog nagenoeg geheel in oorspronkelijke staat, zie verder) representatief voor de 5 barakken van dit type die ooit op het PBK werden gerealiseerd. Overigens worden min of meer dezelfde barakken (nog!) op het *Zuidkamp* aangetroffen, (zie voorstel Z30), zij het, dat alle (zie verder) in meerdere of mindere mate zijn verbouwd.

PBK 2 is echter inmiddels vervreemd.

Voorstel: In verband met het nastreven van de handhaving van een totaalbeeld met betrekking tot de inpassing van de unieke bebouwing in een zeer bijzondere omgeving, dit pand als onderdeel van het totale complex op de monumentenlijst te plaatsen

PBK3: Legeringsbarak type C (Unterkunftbaracke Gross) Het pand is in z'n soort, voor zowel het exterieur als interieur, het enige gaaf bewaard gebleven voorbeeld van een dergelijk type gebouw op Twenthe, waarvan er destijds 24 weliswaar in een enigszins andere uitvoering op de vliegbasis werden gerealiseerd.

Mede door haar ligging in een van oorsprong nog geheel ongeschonden omgeving kan in dit geval met recht worden gesproken van een unicum.

PBK 3 is echter gelegen aan de rand van de in verband met het munitiepark ingestelde veiligheidszone, waaruit formeel restricties m.b.t. het permanent mogen bewonen voortvloeien. Toch is het pand desondanks voor de helft verhuurd en permanent bewoond.

Voorstel: Indien ook maar enigszins mogelijk pand handhaven, zo mogelijk met behoud van haar woonbestemming en als geheel inclusief haar omgeving op de monumentenlijst te plaatsen.

Wanneer het echter absoluut onmogelijk zal blijken te zijn PBK3 te behouden, dan Zuidkamp Z9 of Z33 als zodanig als monument voordragen en zo mogelijk terugrestaureren. Zie ook onder PBK14!

PBK12: Administratiegebouw/manschappenkantine. Gaaf en nagenoeg in oorspronkelijke staat verkerend gebouw van een bijzondere uitvoering en met een zeer bijzondere ligging, waarvan er ooit maar twee op Twente werden gebouwd. Op dit moment ondanks haar ligging in de veiligheidszone, permanent bewoond. Een soortgelijk gebouw bevindt zich, hoewel in een enigszins verbouwde staat (raampartijen) op het Zuidkamp Z69. Beide gebouwen bevinden zich overigens in redelijke staat van onderhoud.

Voorstel: Gebouw PBK 12 in principe te handhaven. Indien dit absoluut niet kan worden gerealiseerd, alle pogingen in het werk stellen Z69 als enig overblijvende representant van een dergelijk bijzonder gebouw te handhaven (zie aldaar en zie ook PBK14!)

PBK 14: Typerend en tevens uniek voorbeeld van een onderofficiers kantine, annex ontspanningsgebouw dat, ondanks een latere aanbouw aan de Oostgevel en veranderingen van raampartijen in de Noordvleugel, redelijk gaaf bewaard is gebleven. Het interieur wordt gekenmerkt door rijkelijke toepassing van eikenhouten lambrizeringen, deurlijsten en plafonds in oorspronkelijke staat, met name in de hall, trappenhuis en eetzaal en geeft een prachtig beeld van de toegepaste Heimatschutz Architektur met neo-klassicistische trekjes. De staat van onderhoud is redelijk tot goed. Het gebouw is echter gelegen binnen de veiligheidszone van het munitiepark.

Voorstel: Indien ook maar enigszins mogelijk te handhaven en als Rijksmonument voor te dragen. In verband met haar uniciteit qua bouwstijl en vooral ook ligging t.o.v. natuur(recreatie!) gebieden zou te overdenken zijn of er wellicht mogelijkheden bestaan(bestemmingsplan), het pand te vervreemden en te bestemmen tot luchtvaartmuseum. Het gebouw is uitstekend bereikbaar en leent zich naast mogelijkheden tot het herbergen van bijzondere collecties/exposities eveneens voor voortzetting van restauratieve activiteiten t.b.v. bezoekers. Het grote parkeerterrein tussen PBK14 en PBK17 leent zich bovendien uitstekend voor het exposeren realia waarbij voldoende ruimte overblijft voor een eventueel te plaatsen hangar en aan te leggen parkeervoorzieningen. PBK17 zou in dat geval dienst kunnen doen als centrale opslag/werkplaats van het museum. Aangezien de bewaking van het geheel enige problemen zou kunnen gaan opleveren stel ik tevens voor, in geval voor deze optie wordt gekozen, ofwel PBK12 ofwel PBK3 in combinatie met PBK 18 te handhaven en zo mogelijk te reserveren als zetel voor medewerkers die een oogje in het zeil kunnen houden. In verband met de bestaande veiligheidszone zal ten aanzien van het permanent bewonen van deze opstallen een ontheffing(erkenning eigen risico!) dienen te worden verkregen.

Het een en ander impliceert dat de cluster Z-50 tot Z-54, eveneens door defensie zou kunnen

worden afgestoten

PBK 17. Magazijn; door verbouwingen is de oorspronkelijke staat nauwelijks meer herleidbaar;
Voorstel, zie onder PBK14

PBK 18: Legeringsbarak type B (Mittlere Unterkunft); enige nog resterende exemplaar van dit type legeringsgebouw op PBK in een nog vrijwel ongeschonden staat. Het permanent bewoonde gebouw is eveneens gelegen aan de rand van het eerder genoemd veiligheidsgebied.

Voorstel: indien enigszins mogelijk te handhaven als monument, mede iv.m. unieke ligging alsmede het gestelde onder PBK14

PBK 19, 22,24; inmiddels vervreemde en door vele interne als ook externe verbouwingen in een onderling sterk variërende staat van originaliteit bevindende legeringsbarakken van het type A (PBK19) en C (PBK22 en 23).

Voorstel: Voornoemde gebouwen als geheel met omgeving te handhaven in combinatie met de overige hierboven beschreven gebouwen en terreingedeelten.

N.B.: Het ware wellicht wenselijk het gehele nog resterende PBK-terrein voor een Rijksmonument status voor te dragen. Een op te richten 'Bewonerscommissie PBK' zou vervolgens in de beheerssfeer de hieruit voortvloeiende eisen en wensen kunnen behartigen. Ook kan worden gedacht te eventueel nog te vervreemden monumentale panden onder te brengen in een door eigenaren /bewoners en vertegenwoordigers van belangenorganisaties (monumentencommissies e.d.) te bemensen "Monumenten Beheerscommissie Twenthe".

Centrum

.algemeen

Het centrum van het vliegveld werd gerealiseerd aan de westelijke voet van de Lonnekerberg. Vanaf 1931 reeds bevond zich alhier het ca. 64 ha grote luchtvaartterrein Twenthe, dat vanaf oktober 1940 tot ca. 800 ha. werd vergroot. Behalve drie klinkerstartbanen werd rondom dit eigenlijke vliegveld een brede taxibaan aangelegd, van waaruit ondermeer andere brede taxibanen aftakten naar in eerste instantie het oostelijke en het noordelijke deel van het vliegveld en waarlangs ondermeer vliegtuigonderkomens verzezen. Aan de wat hoger gelegen Oostzijde van eerder genoemde 'ringbaan' situeerden de Duitsers voornamelijk gebouwen ten behoeve van de vluchtleiding en vliegveldverdediging. Langs de Zuidzijde werden vooral de technische en administratieve diensten van de 'Fliegerhorstkommandantur' ondergebracht, waaronder het stafgebouw C-1. Vele gebouwen werden gedurende de oorlog reeds door bombardementen vernietigd en een aantal werd om reden van noodzakelijke aanpassingseisen ten behoeve het moderne luchtverkeer, ingrijpend gewijzigd. Thans resteren eigenlijk alleen nog het Stafgebouw C-1, het administratiegebouw C-8, het brandweergebouw C-14 en de bunkers C13 en C-15 als min of meer ongeschonden objecten uit Duitse tijd.

Ook op het centrale vliegveldgedeelte werden de gebouwen meest in baksteen opgetrokken en ook hier zijn de meeste gebouwen voorzien van rechte topgevels gedekt met gesmoorde, verbeterde hollandse pannen; een aantal werk- en opslagplaatsen kennen echter daken met wolfseinden. Een uitzondering daarop vormt de centrale brandweerkazerne (C-14) dat werd uitgerust met een eveneens met pannen gedekt stolpdak. In tegenstelling tot de legeringsgebouwen en werk-/opslagplaatsen in de respectieve 'Lager' van het vliegveld, kennen veel gebouwen op het centrum betonnen elementen. Daarnaast zijn een aantal geheel uit gewapend beton opgetrokken bunkertypen te onderscheiden, variërend van aggregaatbunkers tot schuilplaatsen en typisch voor de Luftwaffe ontworpen gevechts- en commandobunkers.

.bijzonder

C-1; Het hoofdbouw C-1 is een typische representant van een voor administratieve- en bestuurlijke doeleinden ingericht stafgebouw, d.w.z. ten behoeve van de vliegveldcommandant en zijn staf. Met de bouw van dit pand werd eveneens in oktober 1940 een aanvang gemaakt, waarbij voor de situering bewust is gekozen voor een positie midden op het landgoed 't Slöttelmös van de enschedese fabrikantenfamilie Tattersall.

Het gebouw werd ontsloten door een speciaal daartoe aangelegde toegangsweg waarlangs oorspronkelijk eveneens een administratie- annex legeringsgebouw en een garagecomplex werden gebouwd; beiden vielen echter ten prooi aan bombardementen. Een voormalige aggregaatbunker is het enige bouwwerk dat hiervan rest.

C-1 ligt dus eigenlijk geïsoleerd van het vliegveld temidden van een prachtige natuur. Het pand is opgetrokken uit rode baksteen en bestaat uit een langgerekt hoofdbouw, waarin de hoofdingang is ondergebracht en waaraan twee zijvleugels zijn gebouwd. Het gebruikelijke zadeldak is voorzien van dakkapellen.

Zandstenen stoepen vormen een opgang naar de respectieve ingangen, die op hun beurt van zandstenen omlijstingen zijn voorzien, zodanig dat het geheel op een schitterende wijze harmonieert met zowel het exterieur als met het interieur van dit gebouw. Zowel de centrale hal als de gangen in dit stafgebouw zijn voorzien van plavuizen, terwijl kosten noch moeite zijn gespaard bij het aanbrengen van eiken lambrizingen, plafonds en parket. Mede daardoor geeft ook dit gebouw een unieke kijk op de door de Duitsers toegepaste neo-classicistische

bouwstijl vermengd met de Heimatschutz Architektur. Het geheel is bovendien nog in verbaazingwekkend oorspronkelijke staat en harmonieert op bijzondere wijze met de haar omringende, prachtige omgeving.

Aan de achterzijde kent de vleugel waarin ondermeer de werkruimten van de commandant Vliegbasis zijn ondergebracht, een serie openslaande deuren naar een met zandsteen belegd terras. Het gebouw is als zodanig zowel voor Twenthe als voor Nederland enig in z'n soort en bevindt zich in een redelijke staat van onderhoud.

In verband met nieuwbouw van een stafgebouw elders op het veld, zal C-1 binnen afzienbare tijd als overcompleet leeg komen te staan. Eventueel mogelijk toekomstig gebruik anders dan door defensie - het gebouw is door z'n ligging in een uithoek van het terrein immers gemakkelijk af te scheiden van het huidige defensie terrein - zal impliceren dat, door grondruil en/of door het aangaan van erfdienstbaarheden ten aanzien van belendende percelen, een oplossing moet worden gevonden voor het toegankelijk houden van dit pand.

Voorstel: Het gebouw in principe vanwege z'n uiterst grote uniciteit te behouden en voor te dragen als Rijksmonument en zo mogelijk laten (her-)gebruiken door de defensieorganisatie wellicht als gebouw met recreatie mogelijkheden, studie en/of opslag. Mocht sloop onvermijdelijk worden, bijzondere bouwelementen op z'n minst redden en opslaan t.b.v. restauratie andere monumentale objecten.

C8: Administratiegebouw van het voor Twente bijzondere dwarsgeveltype. Ook dit gebouw werd uit de bekende materialen opgetrokken en is thans nog de enig gave representant op zowel Twenthe als in Nederland. Een soortgelijk exemplaar bevindt zich in ingrijpend verbouwde staat aan de Oostzijde van het centrale veld (C-17)

Voorstel: pand zo mogelijk te handhaven en op monumentenlijst te plaatsen.

Bunker C13: Oorspronkelijk als gevechtstankgebouw ten behoeve van de centrale vliegveldverdediging, immers vanuit de twee in deze bunker aangebrachte geschutsopeningen kon het gehele centrale rolveld worden bestreken. De bunker bevindt zich in een vrijwel oorspronkelijke staat.

Voorstel: zo mogelijk te handhaven

Brandweergebouw C14: Centraal kazernegedeeelte waarin ondergebracht een garagegedeelte en een legerings-, administratiegedeelte. Het gebouw is grotendeels opgetrokken in baksteen, met een stolpdak (garagegedeelte) en een zadeldak met wolfseinde (legeringsgedeelte); het een en ander bevindt zich, met uitzondering van de raampartijen en garagedeuren, in een nagenoeg oorspronkelijke, goed onderhouden staat.

Een soortgelijk doch enigszins kleiner object bevindt zich nog op de Vlb.Deelen. De staat van onderhoud van dat gebouw is echter beduidend slechter, reden waarom betreffend pand met sloop wordt bedreigd.

Voorstel: in verband met uniciteit indien ook maar enigszins mogelijk als monument handhaven. Met het feit, dat eventueel toekomstig gebruik voor andere doeleinden wellicht problemen zullen geven voor wat betreft de bereikbaarheid van het pand, alsmede de door defensie ter plaatse ontplooiende bedrijfsvoering zal echter gedegen rekening moeten worden gehouden.

Bunker C-15: oorspronkelijk tezamen met de tegen de bunker aangebouwde verkeerstoren, bunker met waterreservoir, onderkomen en aggregaatbunker, als commandobunker gebouwd ten behoeve van het coördineren van zowel het vliegverkeer als de vliegveldverdediging en onderkomen voor de gehele vliegveldstaf ten tijde van gevechtsdreiging. De bunker was daartoe volledig 'self-supporting', gasdicht afsluitbaar en voorzien van een ca. 3 meter dik betondek. Een soortgelijke bunker bevindt zich op de 'kop van Deelen' (Vlb.Deelen)

Voorstel: Bunker als tijdsbeeld en zo mogelijk t.z.t bij het eventueel ooit in ongebruik raken

blijvend handhaven als voorbeeld voor destijds gehanteerde gevechtstechnieken. Mochten daarbij ook de overige genoemde bunkers en verkeerstoren hun gebruikswaarde verliezen, dan alles op alles te zetten dit geheel (na terug restauratie naar hun oorspronkelijke toestand!) als enig nog compleet aanwezig 'koppel' in Nederland, tot monument bestemmen en aldus te handhaven. Een veel minder complete variant bevindt zich overigens te Venlo.

Overmaat

.algemeen

Het kamp Overmaat is evenals het Zuidkamp gesitueerd temidden van een eeuwenlang in bewerking geweest zijnde, typisch Twents coulissenlandschap. Het kamp werd als een zelfstandige cluster vanaf oktober 1940, halverwege tussen het eigenlijke vliegveldterrein en het Zuidkamp gebouwd voor het huisvesten van technisch personeel, werkzaam in het bedrijfscomplex aan de zuidzijde van het rolveld. In totaal werden twaalf gebouwen gebouwd, te weten een kantine, een garage en tien legeringsgebouwen, die, in tegenstelling tot de elders op Twente gerealiseerde kampenementen, langs een kaarsrechte, nieuw aangelegde weg werden neergezet. Ondanks dit is hun ligging fraai te noemen vanwege hun bijzondere omgeving.

Naast gebouwen met een ingangspartij aan de smalle 'kopse'-zijde van het gebouw (namelijk Overmaat 7 - 10) kennen de overige gebouwen een ingang in de zijgevel en zijn vrijwel alle gebouwen van oorsprong bedoeld geweest tot bewoning van zowel de beneden als de bovenverdieping. Het meest opmerkelijke is dat Overmaat ondanks het geringe aantal gebouwen, een interessante diversiteit laat zien qua uitvoering van de dakpartijen; zo zijn de panden OV3 - 10 voorzien van een zadeldak met een met hout beklede topgevel, terwijl de gebouwen Ov 1 en 2 zijn voorzien van een zadeldak met wolfseind. Een aantal gebouwen, te weten Ov 9 en 12 zijn inmiddels afgebroken, terwijl de nummers 1 tot 4 en 7 tot 10 inmiddels zijn vervreemd.

.bijzonder

Overmaat 5: legeringsgebouw type B met ingangspartij aan de zijgevel, rechtopgaande voor- en achtergevel met houten bekleding van de top. Gebouw bevindt zich in een vrijwel ongeschonden staat en goede staat van onderhoud.

Overmaat 6: idem

Voorstel: zo mogelijk beide legeringsbarakken als zijnde uniek handhaven en op monumentenlijst plaatsen

(bij vervreemding bekleemrecht toepassen, zie ook: PBK3, resp. PBK14)

Zuidkamp

.algemeen: Ter realisering van legeringsfaciliteiten ten behoeve van vooral vliegend personeel, werd door de Duitsers vanaf oktober 1940 een begin gemaakt met de bouw van het Zuidkamp ('Südlager'). In verband met de veiligheid van het alhier onder te brengen personeel vond de bouw van dit kampenement circa 2 kilometer ten Zuiden van het eigenlijke vliegveld plaats. Voor een directe, snelle verbinding tussen dit Zuidkamp en het vliegveld werd vervolgens een geheel nieuwe weg (de huidige Braakweg) aangelegd. Met gebruikmaking van het alhier overduidelijk aanwezige coulissenlandschap en de zich daartussen door kronkelende wegen werden op een natuurlijke wijze, over het gehele terrein verspreid, zo'n negentig bouwwerken neergezet, waardoor als het ware een compleet, naar twentse maatstaven authentiek ogende 'buurtschap' ontstond. Behalve gebouwen ten behoeve van de legering van personeel, verrezen administratiegebouwen, garages, kantines, een ziekenhuis en gebouwen ten behoeve van bewaking, verzorging, e.d.

Het oorspronkelijke terrein werd sinds eeuwen door de plaatselijke bevolking bewoond en bewerkt. De totstandkoming van dit complex had dan ook tot direct gevolg dat 16 gezinnen genoodzaakt werden te verdwijnen waarmede onder andere definitief een aantal zeer waardevolle boerenerven werd vernietigd.

Het Zuidkamp kreeg dus bewust een zeer landelijk karakter en het wist deze status tot op de huidige dag te behouden. De clustering van bepaalde gebouwentypen in dit zo bijzondere, maar tegelijkertijd ook kwetsbare landschap bepaalt haar eigen sfeer en geeft aanleiding tot een aanbeveling, alle pogingen tot behoud van gebouwen te willen beschouwen in combinatie met andere nabijgelegen, daarvoor in aanmerking komende gebouwentypen met, zoals ook bij andere complexen, hun omgeving.

Vrijwel uitsluitend werden de z.g. legeringsgebouwen, als ook gebouwen ten behoeve van de administratie uitgevoerd in de traditionele bouwwijze: een zadeldak met rechte topgevels. Uitzonderingen hierop vormen de respectieve garagecomplexen met van dakkapellen voorziene zadeldaken met wolfseinden.

Als bijzonder waardevolle objecten met, gezien hun uniciteit qua verschijningsvorm en bouwkundige staat, zelfs nationale monumentale waarde kunnen, naast eerder genoemde panden PBK 14 en C1, op het Zuidkamp de gebouwen Z17(huidige kantine) en Z31(huidige school) worden genoemd. Daarnaast dienen als zeer waardevol in verband met hun eveneens min of meer oorspronkelijke staat, alsmede het exemplarisch zijn voor een voor specifieke doeleinden gebouwd type, de gebouwen Z9, Z30, Z32, Z33, Z50, Z51A, Z53, Z54, Z69, Z74 en Z80 te worden genoemd. Naast het gegeven dat een deel van deze gebouwen inmiddels hun waarde voor gebruik door de KLU heeft verloren, c.q. reeds is voorbestemd deze te verliezen, wil het aardige feit, dat hun ligging voor een belangrijk deel zodanig is, dat ze zowel buiten de nieuwe door de KLU te behouden kern van het 'nieuwe' Zuidkamp zullen gaan vallen en dat de panden gezien hun respectieve, vaak thans reeds separate ligging, redelijk eenvoudig van het eigenlijke defensie terrein kunnen worden gescheiden, om, zo nodig onder ander beheer voor andere doeleinden, te kunnen worden behouden.

.bijzonder

Z 9: Legeringsgebouw type C. Betreffend pand wijkt in opzet enigszins af van legeringsgebouw PBK3 en Z54, doch bezit, in tegenstelling tot Z-33 en Z-54, nog haar oorspronkelijke indeling en bevindt zich in goed staat van onderhoud. Zowel de beneden, als de bovenramen zijn vernieuwd. De omgeving van Z9 bevindt zich in een vrijwel onaangetaste staat en zowel barak als 'erf' kunnen, in verband met hun ligging in een uitstulping aan een doodlopende weg, gemakkelijk worden afgescheiden van eventueel door defensie te gebruiken terreinen ,

Voorstel: Z9 als maar enigszins mogelijk is handhaven en voordragen voor terugrestauratie/plaatsing op monumentenlijst .

Z17: Onderofficierskantine met kerk. Ondanks redelijk ingrijpende verbouwingen aan het kantinegedeelte van dit pand, te weten de aanbouw aan de zij-ingang van een overkapping, alsmede de aanbouw aan de achterzijde van een nieuwe keuken, geven de exterieurs van zowel de kantine en het kerkgebouw een uniek en gaaf beeld van de oorspronkelijke bouwwijze van dit pand. Ook de interieurs van beide gedeelten zijn nog in een vrijwel ongeschonden staat, alhoewel de huidige bijplaatsing van moderne hulpmiddelen zoals buffetten en randapparatuur in de de kantine, het zicht op de authentieke inrichting enigszins vertroebeld. Het aangebouwde kerkgedeelte met entree is nog in haar oorspronkelijk en bijzondere staat. Naast haar ongeschonden gevelpartijen geven de hierin verwerkte zandstenen elementen dit gebouw een zeer bijzonder aanzien. Beide gedeelten van dit pand zijn overigens in goede staat van onderhoud. Het kantinegedeelte zal binnen afzienbare tijd echter als zodanig overcompleet zijn in verband met elders op het Zuidkamp te realiseren nieuwbouw.

Voorstel: Z17 voorstellen als Rijksmonument, waarbij voor de kantine een andere bestemming zal dienen te worden gezocht(ontspanningsgebouw, filmzaal, conferentiezaal o.i.d.) het een en ander zo mogelijk na herstel in haar oorspronkelijke toestand.

Z30: Legeringsgebouw type B: Betreffend gebouw is qua indeling in originele staat, doch wijkt in uitvoering belangrijk af van PBK 18 en is voorzien van moderne vensters. Het pand zal, indien het kan worden behouden, dan ook het enig nog op het Zuidkamp aanwezige voorbeeld zijn van dit type barak. Bovendien, en niet in de laatste plaats, maakt het gebouw onderdeel uit van een schitterend gelegen cluster Z30 t/m Z34 , min of meer zich in oorspronkelijke staat bevindende gebouwen, die met elkaar een uniek voorbeeld vormen hoe dit soort gebouwen op het Zuidkamp langs oude lanen en paden stonden verspreid.

Voorstel: Z30 zo mogelijk handhaven , terugrestaureren(raampartijen) en als een geheel als cluster met Z31-34 van een monumentale status voorzien. (zie ook: Z32-34)

Z31: Manschappenkantine, thans school: Gebouw bevindt zich, zowel qua exterieur als interieur in een nagenoeg geheel oorspronkelijke staat. Het pand is qua ligging, maar vooral ook door haar bijzondere bouwtrant en authentieke, rijke interieurs voor Nederland uiterst uniek en bevindt zich in een redelijk tot goede staat van onderhoud. De uitvoering van het gebouw geeft zowel voor wat betreft haar exterieur (toepassing van natuursteen, vensters, trapjesgevels) en interieurs(plavuizen, eiken lambrizingen, plafonds en parket een eenmalige blik, hoe de bezetter destijds haar dienstgebouwen gestalte wenste te geven.

Voorstel: Z31 voordragen als Rijksmonument en het pand zo mogelijk met 'bijgebouwen' , d.w.z. Z30, Z32-Z34 onder dezelfde status te handhaven .

Z32: Legeringsgebouw type A; Onderhavig pand bevindt met Z 50 als enige gebouw van dit type in een nog vrijwel ongeschonden staat, doch wijkt dit pand qua uitvoering enigszins af van Z-50. In combinatie met Z30 - Z34 ware het wenselijk dit gebouw te handhaven.

Voorstel: Z32 plaatsen op monumentenlijst, zo mogelijk in combinatie met Z30-Z34

Z33: Legeringsgebouw, type C: Onderhavig pand bevindt zich qua uiterlijk in een ongeschonden staat en vormt daarmee tesamen met PBK 3 (dat weliswaar in uitvoering hiervan nogal afwijkt) het enige nog resterende voorbeeld van een dergelijk onderkomen. Het interieur is echter gedeeltelijk uitgebroken en er bestaan plannen alsnog de voorgevel uit te breken ten behoeve van een bredere toegangsdeur.

Voorstel: Pand in bestaande toestand te handhaven en monumentale status verlenen (In verband met daardoor beperkter worden gebruiksmogelijkheden voor opslag /werkruimten museum, zie Z-80)

Z34: legeringsgebouw, type A: Onderhavig pand is qua originaliteit door modernisering van de raampartijen duidelijk minder dan Z32 of Z50, doch maakt uniek deel uit van cluster Z30-Z33

Voorstel: om deze reden te handhaven.

Z50: Legeringsgebouw type A; Tesamen met Z 32 als enig gaaf bewaard gebleven voorbeeld van dit type legeringsgebouw nog aanwezig. Gebouw bevindt zich in redelijke staat

Voorstel: Gebouw te handhaven en monumentale status verlenen, Zo mogelijk bij cluster Z53-54 te handhaven

Z 51A: Aula in ongeschonden (inmiddels qua interieur)teruggerestaureerde, authentieke status. Het gebouw is het enige nog intacte als zodanig in gebruik geweest zijnde gebouw in Nederland. en verkeert in redelijke staat van onderhoud.

Voorstel: gebouw als onderdeel van cluster Z50-Z54 monumentale status verlenen.

Z53: Tandartsgebouw; Ondanks vernieuwing van raampartijen bevindt zich het onderhavig gebouw in redelijk originele staat. Het betreffende pand is qua uitvoering uniek in z'n soort en in goede staat van onderhoud.

Voorstel: pand als onder deel van cluster Z50-Z54 monumentale status verlenen.

Z54: legeringsgebouw type C: Pand is in redelijk originele staat, met uitzondering van haar Westgevel en interieur. Z-54 wijkt in uitvoering enigszins af van PBK3, respectievelijk Z9 en Z33.

Voorstel: Z54 als zodanig te handhaven en monumentale status verlenen; bij het eventueel verplaatsen museum (zie PBK14), pand tot behoud uiterlijk terug te restaureren

Z69: Administratiegebouw/manschappenkantine: Goed onderhouden en op gemoderniseerde - raampartijen na geheel intact en origineel gebouw, waarvan er destijds twee op Twente werden gerealiseerd (zie ook: PBK12)

Voorstel: Het gebouw, in verband met haar ligging en unieke uitvoering, indien enigszins mogelijk in combinatie met Z80 (zie aldaar) handhaven en monumentale status te voorzien.

Z74: Administratiegebouw annex wapenkamer: Gebouw is op raampartijen na vrijwel geheel in authentieke staat en bevindt zich in goede staat van onderhoud. Eenzelfde type gebouw werd op Twente gebouwd als Z 2 en Z22

Voorstel: aangezien Z 2 inmiddels zeer ingrijpend is verbouwd en het niet zeker is dat het eveneens verbouwde Z 22 blijvend zal worden gehandhaafd, Z-74 te handhaven en het gebouw om reden van haar uniciteit voorzien van een monumentale status.

Z80: Garagecomplex met administratieruimten. Z 80 is op Twente nog het enig ongeschonden voorbeeld van een garage/werkcentrum met administratieruimte op de bovenverdieping. Het pand bestaat uit een hoofdgebouw (garage met administratie) en een vleugel aan de achterzijde (garages/stalling). Het zadeldak van het hoofdgebouw kent wolfseinden en is over de gehele lengte voorzien van een dakkapel ten behoeve van de zich alhier bevindende administratieve ruimten.

Voorstel: Pand vanwege haar uniciteit, gaafheid en vooral ook compleetheid te handhaven en monumentale status verlenen. Het een en ander zou wellicht kunnen worden bestemd tot werk- en opslagruimte van het luchtvaartmuseum.

Tot slot:

Ten alle tijden dient onzes insziens te worden voorkomen, dat de hiervoren gedane voorstellen middels de z.g. 'Salami-taktiek' worden teniet gedaan. De beargumentering 'afbreken, want er staat elders op het veld immers nog een ander exemplaar' leidt, zo heeft de praktijk reeds uitgewezen, op termijn meesttijds tot de conclusie, dat het tengevolge daarvan op zeker moment nog slechts fragmentarisch aanwezig zijn van dergelijke gebouwen, met name dan aanleiding geeft tot de constatering dat het een en ander net zo goed kan worden afgebroken "omdat er toch al zoveel weg is en iedere samenhang tussen de thans nog resterende gebouwen ontbreekt". Daarmede wordt dan alsnog legitimering gevonden tot eliminatie van de rest.

De gedane voorstellen tot het verkrijgen van een monumentale status impliceert dat bij toekenning van die status niet alleen dat de KLU de kans krijgt zich met de haar gegeven maatschappelijke verantwoordelijkheden op positieve wijze te profileren maar bovendien, bij het willen betrachten van enige vorm van flexibiliteit ten aanzien van het vinden van een nieuwe bestemming van onderhavige panden, door instroom van belangrijke financiële middelen van elders, de exploitatielast sterk wordt gereduceerd. Ook hiermede kan het 'mes' aan twee kanten snijden!

Indien wordt besloten een aantal van de voorgestelde panden te vervreemden en dus geheel buiten lasten van defensie te bestemmen, dan geeft het feit dat genoemde panden zich thans nog (!) in Rijkshanden bevinden, Defensie/het Rijk allerlei mogelijkheden ten aanzien van die vervreemding en dus een allerlaatste kans tot regulering van voorwaarden waaronder deze vervreemding en vervolgens behoud van het vervreemde ten behoeve van ons nageslacht dient te worden gerealiseerd!

Mocht om wat voor reden ook, de sloop van een of meerdere panden onafwendbaar blijken, dan wordt hierbij een dringend beroep gedaan op hen die hierover beslissen, c.q. de uitvoering hiervan begeleiden, de bij de sloop vrijkomende authentieke elementen te behouden en op te slaan teneinde deze te zijner tijd te bestemmen tot hergebruik ten behoeve van de restauratie van eerder beschreven panden. Te denken valt hierbij vooral aan: stalen vensterluiken, stalen en/of met eiken schrootjes beklede stalen toegangsdeuren, gave draai- en klappramen, lambrizingen, plinten en parket.

96.18.07

A.M.Roding (voorzitter)

